

GEZ

KARTA ADRESOWA ZABYTKU

1. Nazwa

UKŁAD RURALISTYCZNY

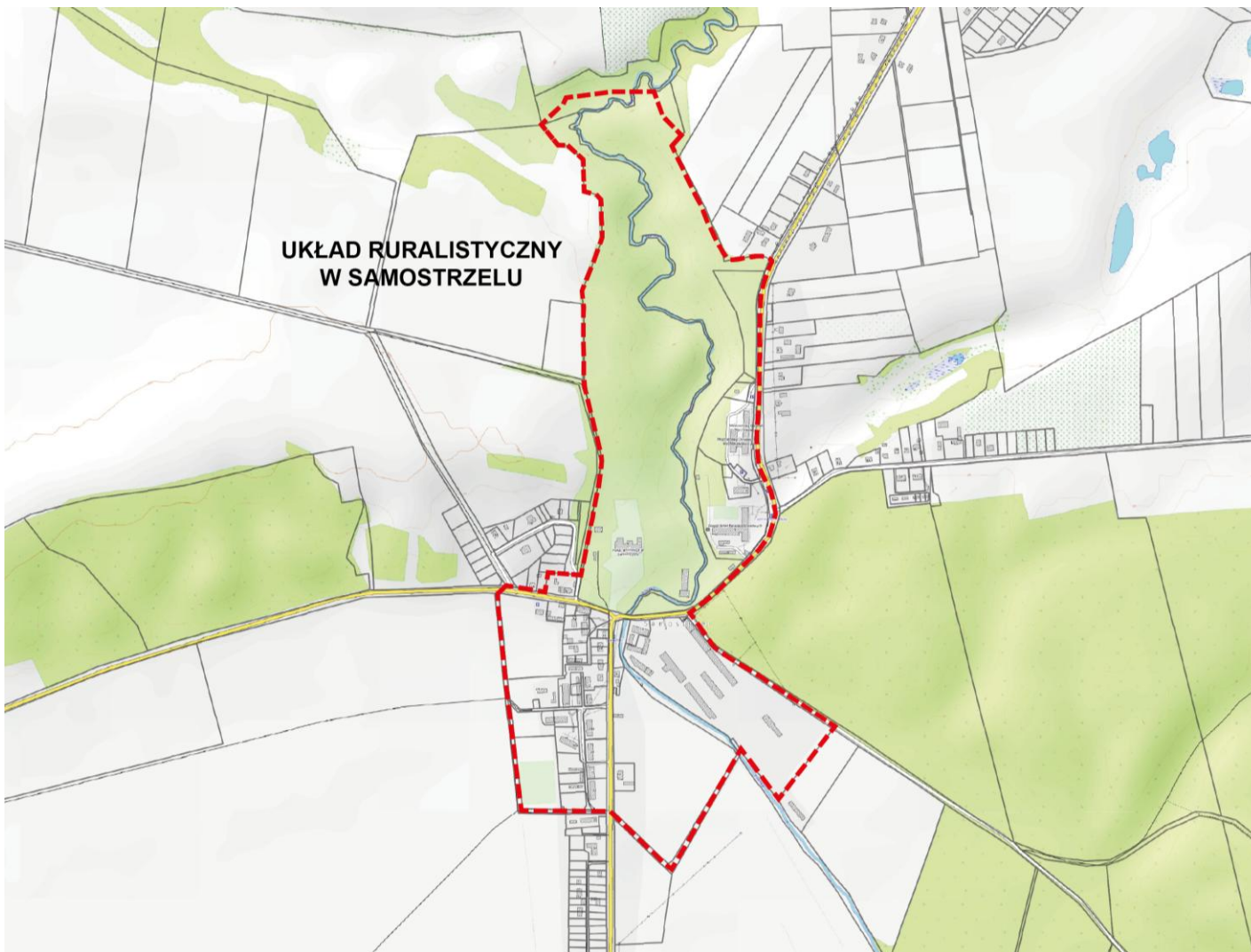
2. Czas powstania

**XIII w. - geneza miejscowości
XVIII–XIX w. – zasadnicze ukształtowanie
zachowanego układu, z przekształceniami w XIX i na
początku XX w.**

3. Miejscowość

SAMOSTRZEL

7. Fotografia z opisem wskazującym orientację w stosunku do sąsiednich terenów lub stron świata albo mapa z zaznaczonym stanowiskiem archeologicznym

Mapa układu ruralistycznego miejscowości Samostrzel – kolorem czerwonym oznaczono granice układu

4. Adres

ulica i nr: -

nr działki: -

współrzędne: -

5. Przynależność administracyjna

województwo **kujawsko-pomorskie**

powiat **nakielski**

gmina **Sadki**

6. Formy ochrony

Układ ujęty w **wojewódzkiej ewidencji zabytków**

Układ ujęty w gminnej ewidencji zabytków Gminy Sadki, przyjętej **zarządzeniem nr 55.2026** Wójta Gminy Sadki z dnia **7 września 2026 r.**

Samostrzel położony jest w południowej części gminy Sadki, nad rzeką Rokitką, w pobliżu drogi krajowej nr 10. Historyczny układ przestrzenny miejscowości rozwija się po obu stronach doliny rzecznej, wykorzystując naturalne ukształtowanie terenu oraz walory krajobrazowe związane z przebiegiem Rokitki. Samostrzel jest miejscowością o genezie późnośredniowiecznej, wzmiankowaną po raz pierwszy w 1288 r. W 1698 r. majątek nabył Piotr Bniński, co zapoczątkowało okres intensywnego rozwoju założenia rezydencjonalno-folwarcznego.

Historyczny układ przestrzenny Samostrzela ma charakter wieloelementowego założenia, którego głównymi komponentami są zespół pałacowo-parkowy, założenie folwarczne oraz towarzysząca im zabudowa wiejska i mieszkalna związana z funkcjonowaniem majątku ziemskiego. Kompozycja miejscowości podporządkowana została osiom komunikacyjnym, naturalnemu przebiegowi doliny Rokitki oraz relacjom funkcjonalnym pomiędzy częścią reprezentacyjną, gospodarczą i mieszkalną.

Ważnym elementem układu są historyczne zabudowania wiejskie rozmieszczone wzdłuż dróg lokalnych, nawiązujące skalą i charakterem do tradycyjnej zabudowy zagrodowej regionu Krajny. Uzupełnieniem historycznego krajobrazu kulturowego są obiekty sakralne i mała architektura religijna, w tym kościół oraz kapliczki przydrożne, stanowiące istotne akcenty przestrzenne i elementy lokalnej tradycji.

Dominantę przestrzenną miejscowości stanowi pałac usytuowany w centralnej części założenia, powiązany widokowo i funkcjonalnie z parkiem krajobrazowym oraz doliną Rokitki. Rezydencja została wzniesiona przed 1749 r. z inicjatywy Piotra i Wojciecha Bnińskich jako barokowa siedziba rodowa, następnie przebudowana w XIX w. i modernizowana około 1880 r. Integralną częścią założenia jest rozległy park krajobrazowy, rozwijany od XIX w., którego kompozycję oparto na naturalnym przebiegu rzeki Rokitki, systemie stawów, polanach widokowych oraz alejach spacerowych.

Po wschodniej stronie części rezydencjonalnej rozwinął się rozbudowany zespół folwarczny, pełniący funkcję zaplecza gospodarczego majątku. Zabudowa folwarczna skupiona została wzdłuż historycznych dróg dojazdowych oraz wokół placów gospodarczych, umożliwiających komunikację pomiędzy poszczególnymi obiektami produkcyjnymi i inwentarskimi.

Układ przestrzenny miejscowości zachował czytelne relacje pomiędzy częścią reprezentacyjną, gospodarczą i mieszkalną. Historyczna zabudowa rozwija się wzdłuż głównych dróg oraz w sąsiedztwie doliny Rokitki.

Wartość zabytkowa układu wynika z zachowanej wieloelementowej struktury przestrzennej miejscowości, czytelnych relacji pomiędzy zespołem pałacowo-parkowym, folwarkiem i zabudową wiejską, powiązań z doliną Rokitki oraz znaczenia Samostrzela jako historycznego ośrodka majątku ziemskiego rodu Bnińskich.

Stan zachowania historycznego układu przestrzennego Samostrzela należy określić jako zróżnicowany. Pomimo przekształceń zachowana pozostaje czytelna kompozycja przestrzenna miejscowości, obejmująca zespół pałacowo-parkowy, założenie folwarczne, zabudowę wiejską i mieszkalną oraz powiązania krajobrazowe z doliną Rokitki. Historyczny układ komunikacyjny, relacje przestrzenne oraz znaczna część zabudowy gospodarczej i mieszkalnej pozostają nadal rozpoznawalne.

Część obiektów wchodzących w skład układu, znajduje się w złym stanie technicznym i wymaga pilnych działań zabezpieczających, remontowych i konserwatorskich. Czytelny pozostaje również dawny układ funkcjonalny folwarku oraz relacje przestrzenne pomiędzy zabudową gospodarczą, terenami produkcyjnymi, drogami dojazdowymi i placami gospodarczymi. Zachowany został zasadniczy układ zieleni parkowej oraz krajobraz doliny Rokitki, stanowiący integralny element historycznego założenia.

Zaleca się zachowanie historycznej kompozycji przestrzennej całego układu, w szczególności relacji pomiędzy pałacem, parkiem, folwarkiem, zabudową wiejską oraz terenami otwartymi doliny Rokitki. Wskazane jest zachowanie historycznego układu dróg, placów gospodarczych, dawnych podziałów przestrzennych majątku oraz powiązań widokowych i funkcjonalnych pomiędzy częścią reprezentacyjną, gospodarczą i mieszkalną.

Priorytetowe znaczenie ma podjęcie prac zabezpieczających, remontowych i konserwatorskich przy obiektach znajdujących się w złym stanie technicznym.

Nowa zabudowa oraz współczesne przekształcenia powinny być podporządkowane historycznej skali, formie i charakterowi układu przestrzennego Samostrzela. Należy unikać działań prowadzących do zaburzenia osi widokowych, zatarcia historycznych relacji przestrzennych oraz wprowadzania obiektów dysharmonizujących z krajobrazem kulturowym miejscowości.

Wskazane jest zachowanie historycznego starodrzewu oraz stopniowa rewaloryzacja zieleni parkowej i dawnych układów zieleni towarzyszącej zabudowie folwarcznej. Zaleca się również porządkowanie współczesnej infrastruktury technicznej, reklamowej i użytkowej w obrębie historycznego układu, w sposób ograniczający jej negatywny wpływ na odbiór zabytkowego założenia.

Kinga Makowska
Michał Horbowicz
Ochrona Zabytków KRESY
03.2026 r.

*dotyczy zabytków niewpisanych do rejestru zabytków i niewłączonych do wojewódzkiej ewidencji zabytków